

Adnân el-Hatîb, *Muhammed Kürd 'Alî*, Dımaşk 1410/1989; a.m.f., "Muhammed Kürd 'Alî", *MMLADm.*, XLIV/1-2 (1969), s. 161-180; a.m.f., "Muhammed Kürd 'Alî", a.e., LXIV/2 (1989), s. 179-187; R. Hermann, *Kulturkrise und Konservative Erneuerung: Muhammad Kurd 'Alî (1876-1953)*, Frankfurt 1990; Muhammed b. İbrâhim eş-Şeybânî, *Şeyhu'l-bâhişin Muhammed Kürd 'Alî*, Küveyt 1993; Zekî el-Mehâsinî, "Muhammed Kürd 'Alî", *el-Kitâb*, XII/51, Kahire 1953, s. 577-579; M. Kâmil Ayyâd, "Muhammed Kürd 'Alî", *MMIADm.*, XXXIV/1 (1959), s. 185-191; A. Havemann, "Between Ottoman Loyalty and Arab 'Independence' Muhammad Kurd Ali", *Quaderni di Studi Arabi*, sy. 5-6, Venezia 1987-88, s. 347-356; İsa Fetûh, "Muhammed Kürd 'Alî", *MMLADm.*, LXIV/4 (1993), s. 712-725; Ch. Pellat, "Kurd 'Alî", *Et*² (Fr.), V, 440-441.

SÂMÎ ES-SAKKÂR

MUHAMMED b. MAHLED

(bk. İBN MAHLED el-ATTÂR).

MUHAMMED MAHLÛF

(محمد مخلوف)

Muhammed b. Muhammed b. Ömer Mahlûf el-Münestîrî (ö. 1941)

Mâlikî âlimi, biyografi yazarı.

1280 (1863) yılı dolaylarında Tunus'un doğu sahilindeki Münestîr (Monastir) şehrinde doğdu. Kur'an-ı Kerim'i hifzetti ve Hüseyin Lâz, Ali Zehre gibi hocalardan akaid, ferâiz, hesap dersleri aldı. Çeşitli ilimlere ait temel metinleri ezberledi. Öğrenimine dört yıl kadar ara verdikten sonra 1882'de gittiği başşehir Tunus'ta Zeytûne Camii'nde tahsilini sürdürdü. Muhammed Sâdık b. Hamde, Hasan b. Muhammed Şebîl, Muhammed b. Osman en-Neccâr, Hammûde b. Muhammed Tâc, Sâlim b. Ömer Bûhâcib, Muhammed Tayyib b. Muhammed en-Neyfer, Mahmûd Bayram, Mahmûd b. Hoca ders aldığı âlimlerden bazılarıdır. Ayrıca Mehdî el-Vezzânî, Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî ve Abdülhay el-Kettânî'den icâzet aldı (*Şeceretü'n-nûr*, I, 460-471). 1890 yılında Zeytûne Camii'nde akaid, fıkıh ve nahiv dersleri vermeye başladı. 1895'te müderris olarak Münestîr'e gitti. Aynı yıl Kâbis (Gabes) şehrinde müftülük ve ardından kadılık görevlerine getirildi. 1901'de Münestîr'e kadı ve buradaki büyük camiye imam-hatip tayin edildi. 1936'da başmüftü oldu ve şer'î meclis başkanlığına getirildi. 15 Haziran 1941 tarihinde vefat edinceye kadar bu görevlerini sürdürdü.

Eserleri. 1. Şeceretü'n-nûri'z-zekiy-ye fî tabakâti'l-Mâlikîyye. Mâlikî fukahasının biyografisine dair yazılan eserlerin en önemileri olarak Kâdî İyâz, İbn Ferhûn ve Ahmed Bâbâ et-Tinbûktî'nin çalışmalarını kaydeden müellif bunlardan sonuncusunun XI. (XVII.) yüzyılın başlarına kadar geldiğini, daha sonra yetişen ulemâ hakkında bir kitap yazılmadığı için bu eserini anılan çalışmalara bir zeyil olarak telif ettiğini belirtir. Tarih, coğrafya, isnad, Kur'an'ın cem'i, kurrâ-i seb'a, fukahâ-i seb'a, hadis kaynakları, *Kütüb-i Sitte* imamları, müctehid imamlar, ehl-i hadîs ve ehl-i re'y hakkında bilgilerin yer aldığı bir mukaddime ile başlayan kitap yirmi yedi tabaka halinde bir ana bölüm (maksad), eserde geçen fehreselerle ilgili kısa bir bölüm, hadis ilimleri ve kaynaklarına dair çeşitli bilgilerin yer aldığı bir hâtime, Hulefâ-yi Râşidîn'in fütuhâtı ve İfrîkiye emirleri hakkında bir tetimme ile müellifin memleketi Tunus ve Münestîr ile ilgili bir bölümle sona ermektedir. Esas bölüm Hz. Peygamber'le başlamakta, ashabin önde gelenleri, tâbiîn imamları, İmam Mâlik ve diğer ulemâ tabakaları ile devam etmekte, her tabaka kendi içinde memleketlere göre tasnif edilmektedir. Başlangıçtan XX. yüzyıla kadar tanınmış bütün Mâlikî ulemâsını kapsaması ve özellikle son dönem âlimlerine dair ilk elden bilgi vermesi bakımından önem taşıyan eser Kahire'de yayımlanmış (I-II, 1349-1350), daha sonra birçok ofset baskısı yapılmıştır. **2. Mevâhibü'r-rahîm fî menâkıbi Mevlânâ eş-Şeyh Sidi 'Abdisse-lâm b. Selîm.** Arûsiyye tarikatı şeyhlerinden Abdüsselâm el-Esmer'in hayatına da iridir. Müellif, Esmer'in *el-Envârü's-seniyye fî esânîdi't-târîkati'l-'Arûsiyye* adlı eserindeki tarikat silsilesine zeyil olarak ona ulaşan kendi silsilesini de eklediği bu kitabını şeyhin müridlerinden Kerîmüddin Abdülkerîm b. Nâsırüddin el-Bermûnî'nin *Ravzatü'l-ezhâr ve mün-yetü's-sâdâti'l-ebrâr fî menâkıbi şâhibi't-Ṭâr*'ından ihtisar ettiği için eser *Tenkîhu Ravzati'l-ezhâr ve mün-yetü's-sâdâti'l-ebrâr fî menâkıbi Sidi 'Abdisse-lâm el-Esmer* adıyla da anılır (Tunus 1325; Kahire 1386/1966). **3. el-Mâzeriyye** (Sefâkus 1356). Münestîr'de hastahane kurulması vesilesiyle kaleme alınan kitap, İbn Ebû Usaybia'nın *'Uyûnü'l-enbâ' fî tabakâti'l-eṭṭebbâ'* adlı eserinden derlenen tıp tarihine dair mâlûmat ve tanınmış tabiplerin biyografilerini ihtiva etmektedir. Kitaba bu ad Münestîr'de med-fun olan Kuzey Afrikalı Mâlikî âlimi Mâ-

zerî'den dolayı verilmiştir. Muhammed Mahlûf'un ayrıca, hocalarından Sâlim b. Ömer Bûhâcib'in biyografisine dair bir risâlesiyle, *el-Muvaṭṭa'*'da senedindeki son râvî ile Hz. Peygamber arasında iki kişi bulunan (sünâî) kırk hadisin (bu hadisler için bk. *Şeceretü'n-nûr*, I, 48-52; II, 204-210) şerhine dair bir eseri olduğu kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, I, 1-5, 48-52, 417-447, 460-471; II, 197, 204-210; Ahmed Abdeselem, *Les historiens tunisiens*, Tunus 1973, s. 27; A. H. Green, *The Tunisian Ulama 1873-1915*, Leiden 1978, s. 302, 304; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 206; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), IV, 57; VII, 82; Mahfûz, *Terâcimü'l-mü'ellifin*, IV, 257-262; F. de Jong, "al-Asmar", *Et*² Suppl. (İng.), s. 93; İrfan Gündüz, "Abdüsselâm el-Esmer", *DIA*, I, 301.

AHMET ÖZEL

MUHAMMED b. MAHMÛD

(محمد بن محمود)

Ebû Şücâ' es-Sultânü'l-a'zam Gıyâsü'd-dünyâ ve'd-dîn Muhammed b. Mahmûd b. Muhammed Tapar b. Melikşâh es-Selcûkî (ö. 554/1159)

Irak Selçuklu hükümdarı (1153-1159).

Rebiülâhir 522'de (Nisan 1128) doğdu. Sultan Mahmûd b. Muhammed Tapar'ın oğludur. Çocuk yaşta kardeşi Melikşâh ile birlikte, atabeg unvanıyla bu iki kardeş adına Fars bölgesini yöneten ve onlara dayanarak Sultan Mes'ûd b. Muhammed Tapar'a karşı isyanlar çıkaran Boz-aba'nın (Boz-apa) denetimine girdi. Boz-aba, 540'ta (1145) Sultan Mesud'a karşı Arrân ve bazı Azerbaycan yörelerinin hâkimi Çavlı Candar ile bir antlaşma yaptı. Buna göre Boz-aba, Çavlı istediği takdirde Melik Muhammed'i ona götürecekti. İki yıl sonra müttefikleri Emîr Abdurrahman b. Togayürek ile Emîr Abbas'ın öldürüldüğünü duyan Boz-aba, Muhammed ve Melikşâh'ı, bir rivayete göre ise yalnız Muhammed'i İsfahan'da tahta oturttu. Ardından onlarla birlikte Hemedan üzerine yürüdü. Hemedan yakınlarındaki Karategin çayırında yapılan savaşta Boz-aba'nın Sultan Mesud'a yenilip öldürülmesi üzerine iki kardeş savaş meydanından uzaklaştı (542/1147). Bu olaydan sonra Sultan Mesud yeğeni Muhammed'i çağırarak kızıyla evlendirdi ve veliaht ilân edip Hûzistan'a tayin etti. Ertesi yıl Sultan Mesud'a itaatten ayrılmış olan Şemseddin İldeniz, Kaymaz, Korkut, Torumtay gibi

MUHAMMED b. MAHMÛD

emîrler Muhammed'i başlarına geçirip Bağdat'a geldiler. Ancak Halife Muktefi-Liemrillâh onlara şehrin kapılarını açmadı. Emîrler Sultan Mesud'un gelmekte olduğunu duyunca dağıldılar. Hûzistan'a dönen Muhammed'in bu yanlış hareketi veliahtlığı kardeşi Melikşah'a kaptırmasına sebep oldu. Sultan Mesud'un ölümü üzerine (1 Receb 547 / 2 Ekim 1152) Beylerbeyi Has Beg, Melikşah'ı Selçuklu tahtına çıkarınca Melikşah devlet işlerini ona bıraktı. İki yıl sonra Has Beg'in teklifiyle yerine kardeşi Muhammed'in geçirilmesine karar verildi. Hemedan Kalesi'ne kapatılan Melikşah (Şevval 547 / Ocak 1153) Hûzistan'a kaçtı ve tahtı ele geçirmek için hazırlanmaya başladı. Sultan Muhammed, Atabeg Ayaz'ı bir orduyla Hûzistan'a gönderip kardeşinin tahtı ele geçirme teşebbüsünü neticesiz bıraktı.

Muhammed'in Emîr İli Kavşut ve diğer bazı kumandan ve devlet adamlarının yönlendirmesiyle Has Beg'i öldürtmesi tepkiyle karşılandı. Bu yüzden Merâğa emîri Ahmedîliler'den Nusretüddin Has Beg ile Arrân ve Azerbaycan hâkimi Şemseddin İldeniz Muhammed'in hükümdarlığını tanımadılar. Şemseddin İldeniz ve diğer emîrler, Hemedan'a giderek amcası Sultan Sencer'in veliahtı olduğu halde bundan faydalanamayan Muhammed Tapar'ın oğlu Melik Süleyman Şah'ı tahta çıkardılar. Vezirliğine Sultan Mesud'un vezirini, emîr hâcibliğe de Alp Argun'u geçirmeye karar verdiler. Görevini kaybedeceğini öğrenen emîr hâcib Hârizmşah Yusuf, Süleyman'a emîrlerin kendisini tutuklayacağını bildirdi. Süleyman da hazinedeki parayı alarak yakınlarıyla birlikte Hemedan'dan ayrıldı. Süleyman'ın sultanlığı yirmi yedi gün sürdü.

Bu sırada İsfahan'da bulunan Muhammed, Rey hâkimi İnanç'ın olup bitenleri kendisine haber vermesi üzerine Hemedan'a gidip tahta oturdu. Sultan Muhammed, Bağdat'a elçi göndererek Halife Muktefi-Liemrillâh'tan kendi adına hutbe okunmasını istedi. Fakat halife bu isteği şiddetle reddetti. Bir süre sonra dirlikleri halife tarafından zaptedilmiş olan emîrler Sultan Muhammed'e Bağdat'a sefer düzenlenmesi için baskı yapmaya başladılar. Sultan halifeye karşı böyle bir hareketi doğru bulmadıysa da emîrler onun sözlerini dinlemeyip harekete geçtiler. İki ordu Ba'kübâ yakınlarındaki Becimzâ'da karşılaştı (30 Receb 549 / 10 Ekim 1154). Savaş Abbâsi ordusunun zaferiyle sonuçlandı. Sultan Muhammed'in yardım

için gönderdiği Merâğa hâkimi Nusretüddin Has Beg Arslanapa kumandasındaki kuvvet yolda bozgun haberini alınca geri döndü.

Öte yandan Horasan ve Mâzenderan'a gidip kendisine destek arayan, ancak aradığı desteği bulamayan Süleyman Şah, İsfahan önüne gelip Camedâr Reşid'den şehri kendisine teslim etmesini istedi; fakat Reşid, Sultan Muhammed'e hıyanet edemeyeceğini söyleyerek bunu reddetti. Emrindeki küçük kuvvetle bir şey yapamayacağını anlayıp Kâşân'a giden Süleyman Şah, Sultan Muhammed'in üzerine kuvvet gönderdiğini duyunca Hûzistan'a yöneldi, daha sonra Bağdat'a halifenin yanına gitti. Halife Muktefi-Liemrillâh, Süleyman Şah'ın Sultan Muhammed ile savaşı için 3000 kişilik bir yardım kuvveti hazırlattı ve onunla birlikte Bağdat'tan ayrıldı (Rebûlevvel 551 / Mayıs 1156). Hulvan'da Hûzistan meliki Melikşah da onlara katıldı. Arrân'a giderek Şemseddin İldeniz ile buluşan Süleyman Şah'ın etrafında çok sayıda asker toplandı. Bu gelişmeleri öğrenen Sultan Muhammed, Zengiler'den Musul hâkimi Kutbüddin Mevdûd b. İmâdüddin ile nâibi Zeynüddin Ali Küçük'e vaadlerde bulunarak kendisine yardım etmelerini istedi. Onların yardıma hazır olduklarını öğrenince Süleyman Şah ile savaşmak üzere harekete geçti. İki ordu Aras nehri kıyısında karşılaştı (Cemâziyelevvel 551 / Temmuz 1156). Bozguna uğrayan Süleyman Şah Bağdat'a dönerken yolda Ali Küçük tarafından tutuklanıp Musul Kalesi'ne hapsedildi.

Sultan Muhammed, bu zaferin ardından halifeye elçi gönderip Bağdat ve Irak'ta adına hutbe okutmasını istedi. Halifenin isteği reddetmesi üzerine Bağdat'a yürünmesine karar verildi. 551 yılı Zilhicce ayında (Ocak-Şubat 1157) Irak'a giren sultan Bağdat'ı üç ay boyunca muhasara etti. Bunun üzerine halife ile veziri Ebû'l-Muzaffer İbn Hübeyre, muhasarayı kaldırmak için Arrân Valisi Şemseddin İldeniz'in Melikşah ve yanında bulunan Arslanşah b. Tuğrul ile birlikte Hemedan'a yürünmesini sağladılar. Hemedan'a giren Melikşah, İldeniz ve Arslanşah'ın Sultan Muhammed'in yanındaki emîrlerin ailelerini tutuklayıp mallarına el koyduklarının öğrenilmesi Selçuklu ordusu arasında büyük bir tedirginlik meydana getirdi. Ailesi ve dirliği Hemedan'da olan askerler ordugâhı terketmeye başladılar. Neticede Sultan Muhammed Bağdat'tan ayrılmak zorunda kaldı; Hemedan'a dö-

nerek İldeniz'in ülkesine sefer için hazırlık yapılmasını emretti. Ancak vereme yakalanması bu seferin yapılmasına engel oldu.

Sultan Muhammed, 553 (1158) yılında Kum ve Kâşân yöresinde yağmalarda bulunan kardeşi Melikşah'a haber göndererek yaptıklarına son verdiği takdirde kendisini veliaht tayin edeceğini bildirdi. Fakat Melikşah hareketlerini sürdürdü. Bunun üzerine sultan Melikşah'ı bölgeden uzaklaştırmak için Hemedan'dan ayrıldı. Durumu öğrenen Melikşah Bağdat'a doğru kaçtıysa da sultan onu takip edemedi. Muhammed b. Mahmûd Zilhicce 554'te (Aralık 1159) vefat etti. 30 Zilkade 554'te (13 Aralık 1159) öldüğü de rivayet edilir. Sultan Muhammed akıllı, vakur, iyi kalpli, doğru sözlü, âlim, âdil, dindar ve cömert bir hükümdardı. Halife Muktefi-Liemrillâh'ın onu "akıllı düşman" olarak tanımladığı söylenir. Muhammed'in ölümü üzerine Süleyman Şah'ın altı aylık hükümdarlığından sonra Irak Selçukluları tarihinde atabeglik devri başladı.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Cevzi, *el-Muntazam*, X, 147, 156-158, 161, 164-166, 168-175, 181, 191; Râvendî, *Râhatü's-şudûr*, s. 67, 85, 113, 169, 170, 203-205, 208, 234; a.e. (Ateş), bk. İndeks; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; Bûndârî, *Zübdetü'n-Nuşra*, s. 226-229, 231-255, 285-289; a.e. (Burslan), bk. İndeks; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 234; Reşidüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Câmi'ü't-tevârih* (nşr. Ahmed Ateş), Ankara 1960, s. 136-153; Müstevfî, *Târih-i Güzide* (Nevâî), s. 462, 464; G. le Strange, *Baghdad during the Abbasid Caliphate*, Oxford 1924, s. 328-330; Hüseyin Emîn, *Târihu'l-İrâk fi'l-Asri's-Selcûki*, Bağdad 1385/1965, s. 116, 421; C. L. Klausner, *The Seljuk Vezirate: A Study of Civil Administration 1055-1194*, Cambridge 1973, s. 32, 45, 65, 66, 86, 88, 95, 103, 109, 127; *CHIr.*, V, 131-133; M. Th. Houtsma, "Muhammed b. Mahmûd", *IA*, VIII, 480-481; C. E. Bosworth, "Muhammad b. Mahmûd b. Muhammad b. Malik-şah", *EI*² (İng.), VII, 406-407.

 FARUK SÜMER

MUHAMMED MÂZÎ

(محمد ماضي)

Ebü'l-Azâim Seyyid Muhammed Mâzi
b. Abdillâh Mahcûb b. Ahmed
(1869-1937)

Şâzeliyye tarikatının
Azemiyye kolunun kurucusu
Mısırlı mutasavvîf ve âlim.

27 Receb 1286'da (2 Kasım 1869) Mısır'ın Reşid kasabasında doğdu. Ailesi ve hayatıyla ilgili bazı bilgiler, *Kitâbü Uşûli'l-vüşûl li-ma'iyeti'r-Resûl* adlı ese-